

1. MIERZYĆ (178) *vb impf*

e jasne.

inf mierzyć (40). ◇ *praes 1 sg* mierzę (9) [w tym: -e (1)]. ◇ *2 sg* mierzysz (8). ◇ *3 sg* mierzy (20). ◇ *1 pl* mierzymy (1) *RejWiz*, mierz(e)my (1) *WujNT*. ◇ *2 pl* mierzycie (6). ◇ *3 pl* mierzą (29). ◇ *praet 1 sg m* -m mierzył (1). ◇ *2 sg m* mierzyłeś, -ś mierzył (2). ◇ *3 sg m* mierzył (18), *f* mierzyła (1). ◇ *1 pl m pers* -(s)my mierzyli (1) *KuczbKat*, -chmy mierzyli (1) *RejWiz*. ◇ *3 pl m pers* mierzyli (6). *subst* mierzyły (1). ◇ *fut 2 sg m* będziesz mierzyć (1) *RejPos*, będziesz mierzył (1) *RejKup*, mierzyć będziesz (1) *Strum*. ◇ *3 sg m* będzie mierzył (1). ◇ *1 pl m pers* będziemy mierzyć (1). ◇ *2 pl m pers* mierzycie będziecie (2) *BielŻyw*, *RejPos*, będziecie mierzyć (1) *OpecŻyw*. *3 pl m pers* będą mierzyć (2). ◇ *imp 2 sg* miérz (4); -é- (1), -(e)- (3). ◇ *con 2 sg m* byś mierzył (1). ◇ *3 sg m* by mierzył (5). ◇ [1 *pl m pers* byśmy mierzyli.] ◇ *impers fut* mierzono będzie (2). ◇ *con* by mierzono było (1). ◇ *part praes act* mierząc (10).

Sł stp, Cn notuje, *Linde XVI–XVIII w.*

1. Określać wielkość czegoś (często w jednostkach miary); dokonywać pomiarów, wymierzać; *mensurare PolAnt, Mącz, Vulg, Cn; metiri Mącz, Calep, Cn; remetiri PolAnt, Mącz; commetiri Calep, Cn; librare, modificari Mącz; praemetiri Calep; admetiri, demetari, dimetiri, permetiri Cn* [w tym: *co* (90)] (149) : *gdim* mierzil siedlisko pana Alexego Naliazlem *ye* więthsze pana Ianowego. *ZapWar 1553 nr 2685, 1553 nr 2685; BibRadz Ez 40/35; bákár* goździkow fawow ízełc íet. Fárakulá *Opij* fawow cztery ítá. Bákár Sándalu białego íiedń íet fawow. Perły ináčzey mierzą. *BielKron 454v; Modificor, Mierzę/ miaré biorę/ wymierzam yáko* czego może ná co doftác. *Mącz 228a, 192c, 219c, d, 220a; RejAp 89v; przyftałoby dáléy pífác* o rzeczách tych/ które nie tylko że dłużá y ízerzą máią/ ále też y miąźłzé íą. O tychby mówię przyfzło tu pífác/ iákoby ié mierzyć *GrzepGeom N2v; Iáko* mierzyć bez *Dyoptry. GrzepGeom 03, A4, H2v, H3v, I4v, K2 (12); Mierząc* fukno wyciąga zginá go dwa łóckíá. *BielSat B4; RejZwierc 250v; BudBib Ez 41/17, Zach 2/2; A* kiedy mu íye iuż *Staw* przerwie/ tedy będzie mierzył *Przerwę* głébokoli *Strum H4, D3, F3; BudNT Apoc 11/2; BielRozm 14; Calep 222a, 658b, 835b; Słod* káždy z ozdu ma mierzyć *Vrzędnik: áby* baczył iáko go wiele przyrafta *GostGosp 136, 150 [2 r.]; A* ten co gadał zemną/ miał miaré trzciniáná złotá/ áby mierzył miáłto y brany iego *WujNT Apoc 21/15, Apoc 11 arg, 2, 21/17; SarnStat 281, 282.*

mierzyć komu (2): *A* kiedy mu będziesz mierzył [...]. Tam go więc lada ocz pytay *A* lokczya palczem potmikay. *RejKup e2; GostGosp 92.*

mierzyć czym (23): nie maią drog ani przewozow tylko dziennem chodem íwe mile mierzą. *MiechGlab 23; Leop Ez 42/16, Apoc 21/16; Specium, Lopyftká* którą bárwierze głébokość [!] w ránách mierzą. *Mącz 407a, 64a, 79a, 501b; OrzQuin G3v; ten* błád im [*miernikom*] ztąd przyfzedł/ íż *Cérklem* chćieli *Circumferencyą* mierzyć *GrzepGeom K3v, Lv, N3 [2 r.], P3; RejZwierc 234v; ModrzBaz 34v; GostGosp 68 [2 r.] 136; WujNT Apoc 21/16; infzými* korcy/ áby mierzono nie było. *SarnStat 282; KlonFlis F; Mierzyłeś* máłym gwichtem/ ábo krotkim łóckíem^m: *Szczupłą* kwartá/ złą wagá *KlonWor 67. Cf* »brzuchem pokarm mierzyć«.

mierzyć w czym (1): *Wprziłbicach* kwoczki *fiedzą/* albo *owies* mierzą *KochSat A3.*

W charakterystycznych połączeniach: mierzyć brany, cebulę, cykumferencyjną, figury, głębokość (2), groch, imienie, klin, koło (2), kościół, krupki, lineę, miasto (3), mile, owies (2), perły, piwo, plac, przerwę, siedlisko, słod, staw, sukno (3), wieżę, wysokość, zboże, żyto; mierzyć bez dyjoptry; mierzyć wedle mierników, wedle pomiarów; mierzyć beczką, cerklem, dziennem chodem, dyjoptrą, gwichtem, instrumentem, korcem (5), kwartą, laską, łokciem (2), miarą (3), pokryweczką, prętem pomiaru, trzciną (2), wagą.

Zwroty: peryfr. »bruchem pokarm i picie mierzyć« = jeść i pić, ile się chce, ile się zmieści (1): Ani fię też godzi/ [...] iżeby kto bruchem pokarm/ y picie mierzić miał KwiatKsiąż D2v.

»mierzyć pod strych [= równo z brzegiem naczynia]« (1): które [korce] równo bez kądżego wiérzchu mierzyć máią/ to iest pod ftrych [sine ulla fastigatione mensurari debent: hoc est ad amussim, seu Regulam, alias pod ftrych JanStat 1056] SarnStat 282.

Szereg: »mierzyć i (albo) ważyć« (2): A mierząc y ważąc/ ón Staw/ piłz łobie wielé łztuk dwu łoktowéy będzie Grobléy Strum D2v; Oczko 20v.

W przen (28) : RejAp 150; Też maż mierzyć żywioły to iest všmierzać grzechy y ciáło łwe. [Cf áby powiedział prawdziwie ná kilka łtop łą cztery żywioły y ná dłużą y telz ná łzerzą. HistRzym 110] HistRzym 111v [cf 2.MIERZYĆ]; Iułz fię ná ołlep dárli ieden ná drugiego/ S krotką bronią niemierzył oręża długiego StryjKron 255.

mierzyć komu (1): Niełpráwiedliwość kiedy komu mierzy/ Choć nie dołtawa niechay chceli wierzy. RejZwierc 212.

W charakterystycznych połączeniach: mierzyć cnotę (4), jad, poczciwość, prawdę, rozum, słowa, uprzejmość, żywioły.

Zwroty: »mierzyć funtem, korcem, łokciem, beczką« = czegoś jest bardzo dużo (4:2:2:1): Łokciem łwoie łłowá mierzą/ Máło czynią wiele grożą. BierEz N2; RejWiz 97v; RejZwierc 51 v, 53v; Lecż by kto w łerce weźrzał iáko go [= jad] tám táią. Nie kwartką ále beczką mogłyby go mierzyć HistLan B3v; Łzowie by prawdę chcieli korcem mierzyć/ Gdy przed thym łgáli nie będa im wierzyć. RejZwierc 216v; Bo ten cnotę/ poćciwość hoynym funtem mierzy RejZwierc 243, 231v, [238].

»pod strych mierzyć« = mieć za mało (1): Temuć zawzdy nie łpora kto łie przéniewierzy Zawzdy mu wirzch vbędzie zawzdy pod ftrych mierzy RejJóz L7v.

»wodę (łyzką) mierzyć« = robić coś na próżno, z góry zakładając niepowodzenie; littus arare, cribro aquam haurire Mącz (14): Iam nápiłal kto chce niechay wierzy Co ma próżny czynić wodę mierzy. RejRozpr A2; RejJóz Hv; RejKup ł4; Ale włzytko po then czás cochmy tu mowili/ Práwiechmy iáko wodę łyzkámí mierzyli. RejWiz 62v, 152v, 163v; Mącz 16c, 68d; Wodę łyzką mierzą ktorzy włzechmocnoś Bołką rozumem ogárnać chca RejAp Ff3, 68; CzechEp 220; CzechEpPORz *3; NiemObr 142 [2 r.].

Przen (42) :

a) Oceniać, badać, wartościować, porównywać (16) : On ich obyczáie mierzył/ Pátrząc komu by łie źwierzył BierEz Sv; Wycieńcza dobrodzieyftwá y łzczupło ie mierzy/ Więc ledá krzywdę łobie ná trzy zbyty łzyrzy. HistLan F4; RejZwierc [238]; ZawJeft 25; GórnTroas 9.

mierzyć czym (4): KuczbKat 396; Bożką moc rozumem łwoim mierzą SkarKaz 205a. Cf Zwrot.

mierzyć czym [= *przyjmując coś za wskaźnik*] (6): Multi foelicitatem metiuntur voluptate, Wiele ich łzczęśliwość roskołżą álbo rołpułtnoócią mierzą *Mqcz* 219c; *ModrzBaz* 20v; *SkarŻyw* 543 [2 r.]; *KochTr* 9; Nie láty/ ále cnotą żywot mierzyć mamy *KochFrag* 51.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): A gdy łie moja cznota na iałnią odkrye Dopiero będziem mierzyć poki było cżye *RejJóz* I4v.

W charakterystycznych połączeniach: mierzyć bogactwa, boską moc, dobrodziejstwa, myśli, obyczaje, pokorę (2), *(nie)przyjaźń* (2), *siłę, sprawę, sprawiedliwość, szczęście (szczęśliwość)* (2), *żywot; mierzyć cnotą, dosytem, laty, posłuszeństwem* (2), *przyrodzonymi potrzebami, pożytkiem, rozkoszą, rozpustnoócią, rozumem, skarby, sznurem, złotem.*

Zwrot: »[jaką] miar(k)ą mierzyć« (2): *RejJóz* L7v; ále łámi włáfną miárą nas łámych mierzemy [*ipsi in nobis nosmet ipsos metientes*] y porownywamy łię łámi z łobą *WujNT* 2.*Cor* 10/12.

b) Ustalać, uzgadniać (1) : Nawięcey łie tego Pan Moizęłzowi zwierzył/ Gdy z nim ná gorze Oreb dziwne rzeczy mierzył. *RejWiz* 144.

c) Postępować (25) : Rádzę by mądrze golił dobrze mierzył. Komu łie Pan Bog łwych owieczek zwierzył. *RejZwierc* 225v.

Przysłowie: Piłáno ielł milý panie/ Ktorą miarą będziecie mierzytz/ tą wám będzie odmierzono OpecŻyw 180v; *BielŻyw nlb* 3; Iakás miarką komu mierził abyć odmierzono *RejJóz* H2v; *MurzNT Matth* 7/2 [2 r.] *Mar* 4/24 [2 r.]; *RejWiz* 188; *BibRadz Mar* 4/24; *RejAp* 150; *RejPos* 170, [292]v; taką miárką [...] Káždemu tám odsypą/ iáką też tu mierzył. *RejZwierc* 271, 184v, 224v, 245v [2 r.]; *WujNT Matth* 7/2, *Mar* 4 *arg*, 24, *Luc* 6/38; *VotSzl* D3. [Ogółem 22 r.].

Zwrot: »[jaką] miarką mierzyć« = [*inali qua, aliqua*] *mensura metiri PolAnt, Vulg; [in aliquo] indicio indicare Vulg* (11): *RejWiz* 162; Lecż kto mu nawięcey wierzy/ Ten nalepłżą miárką mierzy. *RejZwiercPodw* 183v. *Cf Przysłowie.*

a. Stosować jednostkę miary określonej wielkości (7) : O Włóce przedzý powiém/ iáko w Mázowłżu mierzą: á Potym o łanie/ iáko mierzą w Polłzce. *GrzepGeom* I3, M3 [2 r.]; A Płęt táki ma być: podłż małz mierzyć łokci 32. á w łzérz łokci 8. *Strum* F2v.

mierzyć na co [= *w jakiej jednostce*] (2): w Mázowłżu/ w Litwie/ ná Włóki mierzą. w Wielkiéy Polłzce ná Szłády. w Máłey Polłzce y w Ruśi ná łany. *GrzepGeom* I2v, A.

2. Ustalać pożądaný kształt geometryczny lub punkt (3) : Táż Bláłżká ma być odważóna Cérklem z wielką pilnoócią/ áby włzyłtki trzy rogi były w mierze. A to tym obyczáiem: poštáwiwłży Cérkiel ná dole ná dłufzym kóncu Bláłżki/ miérzże wzgóřę do obudwu vłzek áże łye zgodzą równo vłzká v Bláłżki. *Strum* B4v.

mierzyć czym (2): Molorthus, [...] Cieśielska wałłcá/ ktorą mierzą yelli w rowniey byvra budowanie kłádziono. *Mqcz* 230a; *Strum* C4.

3. Ustalać cenę (1) : Iákíe zásię w towarzech nieznośne drogoóci/ Rzemieśnik/ Szynkarz/ Kupiec/ łupią przez litoóci. Iáko chcą łobie mierzą bez włzelkiey vłtáwy *BielRozm* 11.

4. Celować, zamierzać się; collimare *Mqcz, Calep* (25) : Bo rozumiey byś też więc y nabárzýey mierzył/ Tedybyś mgły ni wiátru nigdy nie vderzył. *RejWiz* 159; *Collimare* – Mierzicz pilnie tak iako łtrzelecż, godzie do ciliu. *Calep* 215a.

Zwrot: »mierzyć do celu« (1): Collimo, [...] Mięrzę [!] do celu ftrzeláyac. *Mqcz* 59c.

W przen (7) : Ciebie [Cyprydy synie] ia profzję/ Acz y mierzyfz krzywo/ Gniewem więty/ Niechcę iáko żywo/ V mnie gofpodą Abyf ftánął kiedy *GofCast* 40.

mierzyć na kogo, na co (4): *RejWiz* 130v; áby kácérzowie w Polfzce ná Papieżá mierząc/ w Krolá Polfkiégó tákiéż nie záfwdźili *OrzQuin* K4; Iáko gdy vderzy Zegar cztery godźiny/ iuż ná piątą mierzy. *KlonWor* 80. *Cf Zwrot.*

Zwrot: »[na co] okiem mierzyć« = *zwracać uwagę* (1): bo ná rzecz tylko lámę okiem mierząc/ ták ná nię wżyfłtkę myśl/ y pióro fwé fłkádáfz/ iż téż nie fye ná żadnégo ftanu człówieká nie ogládáfz *OrzQuin* E.

a) *W antropomorfizowanym opisie gry w szachy* (2) :

mierzyć na kogo (1): Acz widzyał [pop] drabá/ ktory nań téż mierzył *KochSz* B3.

mierzyć w co (1): Bo piefzek/ iefli ná bok nie vderzy/ Bać fie nie trzebá/ w czoło dármo mierzy. *KochSz* B.

Przen: Kierowác się ku czemuś, postępowác w określonym celu, chciéć czegós (15) :

mierzyć do czego (2): Bo/ do czegóz infzégó mierzyły iego [cesarza tureckiego] owé krzywoprzyfiéftwá/ którými ón ná wáfzý K. M. przymiérza wymatał *OrzJan* 74, 83.

mierzyć ku czemu (3): *OpecŻyw* 180v; iż Náturá ktora záfwdy ku dofłkonáfłóci mierzy/ by mogła pułzczałáby záfwdi męfzczyzny ná fwiát *GórnDworz* X7. *Cf Zwrot.*

mierzyć na kogo, na co (4): *RejKup* n3, Ee; Ze ten z gárdłem ná wino nie ná fłufzbę mierzył. *CzahTr* C2. *Cf Ze zdaniem dopełnieniowym.*

[*mierzyć w co:* Zaprawdę tego trzeba, byśmy w to mierzyli, Byśmy sobie w tej radzie o tym rozmawiali. *DramStp* II 273. *Cf Zwrot*]

mierzyć gdzie [w tym: *co gdzie* (1)] (3): A powiecz mi fwą ptawą [!] myfł Iako a kędy ją mierzjs *RejKup* f3v, x4; poniewáf Turek [...] nie gdzie indziéy/ ále tu do Polfki mierzy *OrzJan* 109.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): A iżby mu drugie [jaje] zniofł/ pilnie ná to mierzył. *RejFig* Dd6.

W charakterystycznych połączeniach: *mierzyć do końca, do Polski; mierzyć ku chwale, ku doskonałóci, ku zasłudze; mierzyć na papieża, na fłufzbę, na wino; mierzyć pilnie, z dawna.*

Przysłowie: podobno Sztánkár w rozmowie Przemyfłkíey náfzey/ indzie mierzył á indzie ftrzeláł [= *udawał, że zmierza do czego innego*] *OrzList* g4v; *OrzJan* 81.

Zwrot: »w cel, ku celowi mierzyć« (1:1): A wáfzakoż cel ich ku ktoremumierzą/ iefth zły á niepobożny *BibRadz* I 274; *KochProp* 15.

Formacje współrdzenne: *mierzyć się, domierzyć, namierzyć, odmierzyć, odmierzyć się, pomierzyć, pomierzyć się, przemierzyć, przymierzyć, rozmierzyć, rozmierzyć się, sprzymierzyć, sprzymierzyć się, umierzyć, wymierzyć, wymierzyć się, zamierzyć, zamierzyć się, zmierzyć; domierzac, mierzac, odmierzac, pomierzac, pomierzac się, przemierzac, przymierzac, rozmierzac, sprzymierzac, umierzac, wymierzac, wymierzac się, zamierzac, zamierzac się, zmierzac, zwymierzac; umiarowác; zamierzywác; rozmirzac.*

Cf **MIERZENIE, MIERZONY, WIEKOMIERNY**